

TRAVMA VE ÖFKE TARZLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN TRAUMA AND ANGER STYLES

Dr. Öğr. Üyesi. Fatih BAL

Gelişim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul / TÜRKİYE,
ORCID: 0000-0002-9974-2033

Arş. Gör. Haydeh FARAJİ

Gelişim Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul / TÜRKİYE,
ORCID: 0000-0001-5306-6546

Uzm. Psikolog Merve GEMİCİ

Parem Psikoloji. info@parempsikoloji.com. İstanbul/TÜRKİYE

ÖZET

Travmatik yaşantılar sonucu oluşan psikolojik sarsıntıların fiziksel rahatsızlıklar olarak dışa yansımalarının yanında depresyon işaretleri, madde ve alkol bağımlılığı, anksiyete, cana kıyım, travma sonra stres bozukluğu gibi birden çok psikolojik neticeleri ortaya çıkmaktadır. Çocukluk çağındaki bu tarz travmatik yaşantıları insanın beş temel duygusundan biri olan öfke duygusunu ve bunun ifade tarzını etkilemesi olasıdır. Bu çalışmada üniversite öğrencilerinde çocukluk çağı travması ile öfke duygusu arasındaki ilişkinin varlığı ve yönünün belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışma grubumuzu İstanbul Gelişim Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan, araştırmaya gönüllü olarak katılan ve tüm sorulara eksiksiz yanıt veren 110'u (%55) kadın ve 90'u (%45) erkek olmak üzere 200 üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Katılımcılara sosyo-demografik veri formu, öfke ifade tarzını ölçmek için Sürekli Öfke ve İfade Tarzları Ölçeği (SÖÖTÖ), fiziksel, cinsel, duygusal istismar ile duygusal ve fiziksel ihmali değerlendirmek için Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği (ÇCTÖ) uygulanmıştır. Veri toplama ölçekleri ile elde edilen veriler, sosyal bilimler için istatistik paket programı (SPSS 18) kullanılarak istatistiksel sonuçlara dönüştürülmüştür. Duygusal İhmal ile duygusal istismarın Öfke İfade Ölçeği'nde üzerinde önemli bir yordayıcı olduğu görülmüştür. Cinsiyet, derinden etkileyen yaşantı, anne eğitim durumu, baba eğitim durumu, anne-baba çalışma durumu, davranış biçimine ve sık sık öfkelenme durumuna göre çocukluk çağı travmaları ve öfke tarzları alt boyutları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu belirlenmiştir

Anahtar Kelimeler: Öfke, Travma, Çocukluk Çağı Travmaları

ABSTRACT

There are multiple psychological consequences caused by traumatic experiences such as depression signs, substance and alcohol dependence, anxiety, cancellation, post-traumatic stress disorder besides physical abuse of psychological shock. The aim of this study is to determine the relationship between childhood trauma and anger in university students. The study group consisted of 200 university students, 110 (55%) were women and 90 (45%) were men, studying at İstanbul Gelişim University. Participants were voluntary and responded to all questions. The participants were administered a socio-demographic data form, State-Trait Anger Expression Inventory (STAS), and the Childhood Trauma Questionnaire (CTQ) to evaluate physical, sexual, emotional abuse and emotional and physical neglect. Data obtained by data collection scales were converted into statistical results by using statistical package program for social sciences (SPSS 18). Emotional neglect and emotional abuse was an important predictor of anger expression scale. The difference between childhood traumas and anger styles sub-dimensions was

found to be statistically significant according to gender, profound experience, mother education status, father education status, working condition of mother, behavior and frequent anger

Key Words: Anger, Trauma, Childhood Trauma

1. GİRİŞ

1.1. Çocukluk Çağı Travması ve Türleri

Çocukların anne babaları ya da kendisine bakmakla sorumlu ya da yabancı kişiler tarafından fiziksel ve ruhsal bütünlüğünü tehdit edecek ve çocukların toplumsal ve psikolojik gelişim süreçlerini sekteye uğratabilecek bir biçimde onlara uygulanan duygusal, bedensel ve cinsel sömürü onları ticari bir meta haline getirip fayda sağlama süreçleri çocuk istismarı ve ihmali kapsamında yer alır (Çağatay, 2014).

On sekiz yaşını doldurmamış çocuğun kendisinden sorumlu ebeveyn ya da bakıcısı tarafından fiziksel olarak zarar görmesi ya da fiziksel bütünlüğünün tehlikede olması hali fiziksel istismar olarak adlandırılır. Cinsel istismar ise 18 yaşını doldurmamış kişilerin kendilerinden büyük yetişkinler tarafından kendi haz, doyum ya da ticari emelleri için kullanılması, fuhuş olayına zorlanması ya da cinsel meta olarak kullanılması, satılmasını şeklinde ifade edilir. Cinsel istismarda çocuğun isteği olup olmamasına bakılmadan zoraki bir istismar söz konusudur (Polat, 2002).

Duygusal istismar ve ihmal, özellikle 18 yaşını doldurmamış çocuk ve genç bireylerin sosyal psikolojik ve fiziksel gelişim süreçlerini etkileyen tutum ve davranışlara maruz kalmaları ihtiyaçları olan sevgi, değer ve ilgiden mahrum bırakılarak ruhsal yapılarında çeşitli bozulmaların oluşması durumudur. Duygusal ihmal ve istismar genellikle çocuğa karşı sorumlu olan yetişkin bireyler tarafından gerçekleştirilir (Polat, 2000).

Çocukluk ve ergenlik yıllarında travmaya maruz kalmış kişilerin yetişkinlik yıllarında travma sonrası stres bozukluğu, bilişsel bozukluk (düşük öz saygı, kronik umutsuzluk, dayanıksızlık gibi), emosyonel stres “öfke, çökkünlük, dehşete düşme, bıkkınlık hissi, fobi, obsesif-kompulsif bozukluk gibi” bozulan benlik duygusu (kişilerin kendilerini koruyamamaları, bağlanmada zorlanma gibi), kaçınma (disosiyasyon, bilinç bellek işlevlerinde bozulma, bellek boşlukları, amnezi gibi), kişiler arası zorluklar, (yakın ilişki kuramama, samimiyet kuramama gibi), fiziksel sağlık durumunda bozulmalar (baş ağrıları, alkol madde bağımlılığı, beyin yapısının değişime uğraması,-bağımlılık sistemi, çabuk yorulma gibi) sorunları yaşayabilirler (Bostancı ve ark., 2006).

Genel olarak travma yaşantısının “kendisine ve diğer insanlara karşı öfkeli olma ve bunun sonucunda benlik algısında bozulmalar, sosyal ilişkilerin bozulması, iştahsızlık, kaygı, depresyon, travma sonrası stres bozuklukları gibi semptom ve bozukluklara sorunlara neden olduğunu gösteren çeşitli araştırma sonuçları bulunmaktadır (Garcia ve ark, 2002; Fergusson ve ark.2008; Kong ve Benstein, 2009).

Çocuklarda görülen travmatik stres reaksiyonları çok çeşitlidir. Olayın ciddiyetine ve türüne, çocuğun gelişimsel dönem özelliklerine, cinsiyete, yaşa, aileye ait anlatıya ve kültürel geçmişe bağlı olarak farklı davranış özellikleri taşır (Oflaz, 2015). Bu reaksiyonlardan biri de bireyin öfke duymasıdır. Bireyin ihtiyaç ve isteklerinin karşılanmamasında öfke ortaya çıkar (Kısaç, 1997). Bireyin hayatında oluşan bazı olumsuz duygu durumlarının temeli nasıl çocukluk dönemine gidiyorsa öfke de kaynağını çocukluk döneminden alır.

1.2. Öfke, Öfke Türleri ve Öfke İfade Ediş Tarzları

Öfke, düşük düzeyde bir rahatsızlık duygusundan nefret ve şiddet boyutlarına kadar yükselebilen bilişsel, fiziksel, davranışsal ve emosyonel faktörleri olan bir duygulanımdır. Öfke ortaya konulma şekline göre içe dönük, dışa dönük öfke ve kontrol edilen öfke olarak üçe ayrılmaktadır (Spielberger ve ark., 1995). Süresine göre ise sürekli öfke ve durumluk öfke şeklinde üzere ikiye ayrılmaktadır. Sürekli öfke; bireyin öfke seviyesinin sürekli ve yüksek olması durumudur. Bireyin öfke seviyesi sürekli ve yüksekse engellenme durumunda daha çabuk dışa vurabilir. Bireyin amacına doğru giderken gösterdiği davranışlarının engellenmesi ya da haksızlığa uğradığını düşünmesi sonucunda ortaya çıkan şiddet ve gerginlik, kızgınlık, sinirlilik gibi öznel duygunun yaşandığını belirten duygu durumuna ise durumsal öfke denir (Tathioğlu ve Karaca, 2013).

Öfke, istenmeyen durum ve yaşananlara karşı vücudun doğal şekilde gösterdiği bir duygu olmasına karşın kontrol edilmediği zaman kişiye zarar veren bir duygudur. Bireyin öfkelenme sonucunda beyinde ve vücudunda bir takım enerji değişimleri olur, bu enerjinin yanlış aktarılması durumunda yine birey ruhsal ve fiziksel zararlarla karşılaşabilir (Şahin, 2006). Öfke duygusu bireyin düşünme yeteneğini ve iletişim becerisini olumsuz yönde etkileyebilir. Öfke doğru zaman, doğru yerde ve düzgün biçimde gösterilmediğinde kişide bazı fiziksel rahatsızlıklar görülebilmektedir (Bedel, 2001).

Travma yaşantısının bireyin “kendisine ve diğer insanlara karşı öfkeli olma ve bunun sonucunda sosyal ilişkilerin bozulması, iştahsızlık, çökkünlük, kaygı, travma sonrası stres bozuklukları ve benlik algısında bozulmalara” neden olduğunu gösteren çeşitli araştırma sonuçları bulunmaktadır (Garcia ve ark, 2002; Fergusson ve ark.2008; Kong ve Benstein, 2009). Bu çalışmanın amacı çocukluk çağı travmalarının bireyin sürekli öfke durumu ve öfke tarzları ile olan ilişkisinin varlığını ve yönünü belirlemesidir.

2. GEREÇ VE YÖNTEM

Çalışma grubumuzu İstanbul Gelişim Üniversitesi’nde öğrenim görmekte olan, araştırmaya gönüllü olarak katılan ve tüm sorulara eksiksiz yanıt veren 110’u (%55) kadın ve 90’u (%45) erkek olmak üzere 200 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Her katılımcı, çalışma amaçlarımıza uygun tarafımızdan hazırlanan sosyodemografik bilgi formunu doldurduktan sonra çalışmada kullanılan ölçekler katılımcılara uygulanmıştır.

2.1. Kullanılan Ölçekler

2.1.1. Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzları Ölçeği

Spielberger ve ark. (1983) tarafından geliştirilen ölçek 34 maddeden oluşmakta, SL-ÖFKE ve ÖFKE-TARZ olmak üzere iki ana ölçekten meydana gelmektedir. İlk 10 madde bireylerin durumsal öfkelerinin yaşanma sıklığına dair “sürekli öfke”yi, sonraki 24 madde ise öfkenin ifade ediliş şeklini yani öfke ifade tarzını yansıtmaktadır. Öfkenin dışa vurumu, öfkenin içe vurumu ve öfke kontrolüne dair 8’er madde bulunmaktadır. Alt ölçeklerin puanlaması genel gruptan elde edilen puanların aritmetik ortalamasının alınmasıyla gerçekleştirilmektedir. Ortalamanın üzerinde kalan puanlar öfke düzeyi ve öfke ifade düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçeğin ülkemizdeki geçerlilik ve güvenilirlik çalışması ise Özer (1994) tarafından yapılmıştır.

2.1.2. Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği (ÇÇTÖ)

Bernstein ve ark. tarafından 1994’te geliştirilen ölçek; cinsel, fiziksel, duygusal istismar ile duygusal ve fiziksel ihmali değerlendirir. 28 sorudan oluşan, 1-5 arası puanlanan likert tipi öz bildirim niteliğinde bir ölçektir. Çocukluk çağı istismar-ihmal yaşantılarının geriye dönük ve niceliksel olarak değerlendirmesinde yararlıdır. Türkçeye uyarlaması ve Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Şar ve arkadaşları (2012) tarafından yapılmıştır.

2.2. İstatistiksel Değerlendirme

Analizlere başlamadan önce veriler normal dağılım açısından incelendi. Çalışma grubunun bağımlı değişkeni ölçek amacıyla yapılan Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeğinin Shapiro-Wilk testi sonuçlarına göre (S-W= .923, df= 200, p=.000) normal dağılım göstermediği görülmüştür. Diğer Bağımlı değişken olan Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzları düzeyleri Shapiro-Wilk testi sonuçlarına göre (S-W= .941, df= 200, p=.000) normal dağılım göstermediği görülmüştür.

3. BULGULAR

Çalışmamıza 18-30 yaş arasında (34), 110 nu kadın, 90’ı erkek toplam 200 öğrenci katılmıştır. Çalışma grubuna ait sosyodemografik özellikler Tablo 1 de özetlenmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Sosyodemografik Özellikleri

Değişken		N	%
Cinsiyet	Kadın	110	55,0
	Erkek	90	45,0
Yaş	18-22 yaş	51	25,5
	23-26 yaş	77	38,5
	27-30 yaş	72	36,0
Medeni Durum	Evli	80	40,0
	Bekâr	120	60,0
Unutmadığınız Olay	Evet	70	35,0
	Hayır	130	65,0
Unutmadığınız Olay Var İse (Derinden Etkileyen Yaşantı)	Trafik kazası	8	4,0
	Yakınını kaybetmek	14	7,0
	Evdeki geçimsizlik	29	14,5
Gelir Memnuniyeti	Evet	64	32,0
	Hayır	136	68,0
Anne Eğitim	Okuryazar değil	19	9,5
	Okuryazar	30	15,0
	İlkokul	37	18,5
	Ortaokul	29	14,5
	Lise	58	29,0
	Üniversite	27	13,5
Baba Eğitim	Okuryazar değil	5	2,5
	Okuryazar	41	20,5
	İlkokul	37	18,5
	Ortaokul	40	20,0
	Lise	51	25,5
Çalışma Durumu	Üniversite	26	13,0
	Her ikisi de çalışıyor	66	33,0
	Her ikisi de çalışmıyor	22	11,0
	Yalnızca annem çalışıyor	24	12,0
	Yalnızca babam çalışıyor	88	44,0
Davranış Biçiminiz	Sakin	67	33,5
	Saldırgan	10	5,0
	Girişken	15	7,5
	Çekingen	98	49,0
Sık sık Öfkelenme	Diğer	10	5,0
	Hayır	134	67,0
	Evet	66	33,0

Çalışma grubuna Çocukluk Çağı Travmaları testi uygulanmış ve Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeğinden aldıkları puanlar Tablo 2 de özetlenmiştir.

Tablo 2. Çocukluk Çağı Travmaları Boyutlarının Aldıkları Puanların Betimsel İstatistikleri

Ölçekler	N	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Duygusal İstismar	200	14,94	5,44	5,00	25,00
Fiziksel İstismar	200	13,38	5,47	5,00	25,00
Fiziksel İhmal	200	6,85	2,22	5,00	12,00
Duygusal İhmal	200	6,81	2,34	5,00	15,00
Cinsel İstismar	200	6,84	1,98	5,00	15,00
Çocukluk Çağı Travmaları	200	48,83	7,60	28,00	62,00

Duygusal İstismar a ($\bar{x}=14.94$), Fiziksel İstismar ($\bar{x}=13.38$), Fiziksel İhmal ($\bar{x}=6.85$), Duygusal ($\bar{x}=6.81$), Cinsel İstismar ($\bar{x}=6.84$) ve Çocukluk Çağı Travmaları alt boyutu puanların ortalaması puanların ortalaması ($\bar{x}=48.83$) olarak görülmektedir.

Çalışma grubuna Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzları Ölçeği uygulanmış ve Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzları Ölçeği'nden aldıkları puanlar Tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 3. Öfke Tarzları Alt Boyutlarının Aldıkları Puanların Betimsel İstatistikleri

Ölçekler	N	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Sürekli Öfke	200	19,56	7,81	10,00	40,00
Öfke İçerme Vurum	200	17,98	5,55	8,00	32,00
Öfke Dışarı Vurum	200	16,23	6,04	8,00	28,00
Öfke Kontrolü	200	15,73	6,33	8,00	26,00

Sürekli Öfke ($\bar{x}=19.56$), Öfke içe vurum ($\bar{x}=17.98$), Öfke dışarı vurum ($\bar{x}=16.23$), maksimum puanı (28) ve Öfke kontrol alt boyutlarından elde edilen puanların ortalaması ($\bar{x}=15.73$) olarak görülmektedir.

Cinsiyet durumuna göre Fiziksel İstismar ($U=4166.000$, $p<.05$), Cinsel İstismar ($U=3793.500$, $p<.05$) ve Çocukluk Çağı Travmaları (toplam) ($U=3973.000$, $p<.05$) alt boyutunda aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu görülmektedir. Fiziksel istismar, cinsel istismar ve çocukluk çağı travmaları (toplam) kadınlarda yüksek çıkmıştır.

Tablo 4. Cinsiyet Durumuna Göre Çocukluk Çağı Travmaları Alt Boyutlarının Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	N	Sıra Ort	Sıra Toplamı	U	Z	p
Duygusal İstismar	Kız	110	100,96	11106,00	4899,000	-,127	,899
	Erkek	90	99,93	8994,00			
Fiziksel İstismar	Kız	110	107,63	11839,00	4166,000	-1,979	,048*
	Erkek	90	91,79	8261,00			
Duygusal İhmal	Kız	110	98,77	10864,50	4759,500	-,492	,623
	Erkek	90	102,62	9235,50			
Fiziksel İhmal	Kız	110	102,65	11291,00	4714,000	-,620	,535
	Erkek	90	97,88	8809,00			
Cinsel İstismar	Kız	110	111,01	12211,50	3793,500	-2,918	,004*
	Erkek	90	87,65	7888,50			
Çocukluk Çağı Travmaları	Kız	110	109,38	12031,50	3973,500	-2,403	,016*
	Erkek	90	89,65	8068,50			

Derinden etkileyen yaşantı durumuna göre duygusal istismar ($U=2226.500$, $p<.05$), fiziksel istismar ($U=3413.500$, $p<.05$), cinsel istismar ($U=1927.000$, $p<.05$), öfke içe vurum ($U=3469.000$, $p<.05$), öfke dışarı vurum ($U=3052.500$, $p<.05$) puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu görülmektedir. Duygusal istismar ve öfke içe vurum derinden etkileyen yaşantısı olanlarda yüksekken fiziksel istismar, cinsel istismar öfke dışarı vurum derinden etkileyen yaşantısı olmayanlarda daha yüksektir.

Derinden etkileyen yaşantısı olanlara göre sürekli öfke ($x^2 = 7.880$, $p<.05$), öfke içe vurum ($x^2 = 13.324$, $p<.05$), öfke dışarı vurum ($x^2 = 26.794$, $p<.05$), öfke kontrolü ($x^2 = 21.702$, $p<.05$) puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu görülmektedir. Sürekli öfke trafik kazasını unutamayanlarda en yüksektir. Öfke içe vurum ve öfke kontrolü en yüksek yakını kaybedenlerdeyken, öfke dışarı vurumu en yüksek trafik kazasını unutamayanlardadır.

Tablo 5. Derinden Etkileyen Yaşantı göre Çocukluk Çağı Travmaları Alt Boyutlarının Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi Sonuçları

Ölçek	Yaşantı	N	Sıra Ort	Sıra Toplamı	U	Z	p
Duygusal İstismar	Evet	70	133,69	9358,50	2226,500	-6,029	,000*
	Hayır	130	82,63	10741,50			
Fiziksel İstismar	Evet	70	84,26	5898,50	3413,500	-2,992	,003*
	Hayır	130	109,24	14201,50			
Duygusal İhmal	Evet	70	109,75	7682,50	3902,500	-1,744	,081
	Hayır	130	95,52	12417,50			
Fiziksel İhmal	Evet	70	93,18	6522,50	4037,500	-1,404	,160
	Hayır	130	104,44	13577,50			
Cinsel İstismar	Evet	70	63,03	4412,00	1927,000	-6,902	,000*
	Hayır	130	120,68	15688,00			
Çocukluk Çağı Travmaları	Evet	70	100,71	7049,50	4535,500	-,037	,970
	Hayır	130	100,39	13050,50			

Tablo 6. Derinden Etkileyen Yaşantı durumuna göre Öfke Tarzları Alt Boyutlarının Puanları Açısından “Mann Whitney U” Testi Sonuçları

Ölçek	Yaşantı	N	Sıra Ort	Sıra Toplamı	U	Z	p
Sürekli Öfke	Evet	70	95,04	6653,00	4168,000	-,983	,326
	Hayır	130	103,44	13447,00			
Öfke İç Vurum	Evet	70	115,94	8116,00	3469,000	-2,779	,005*
	Hayır	130	92,18	11984,00			
Öfke Dış Vurum	Evet	70	79,11	5537,50	3052,500	-3,872	,000*
	Hayır	130	112,02	14562,50			
Öfke Kontrolü	Evet	70	92,40	6468,00	3983,000	-1,464	,143
	Hayır	130	104,86	13632,00			

*p<

Davranış biçimi durumuna göre duygusal ihmal($x^2 = 11.556$, $p < .05$), fiziksel ihmal($x^2 = 15.816$, $p < .05$), cinsel istismar($x^2 = 11.027$, $p < .05$) alt boyutundan ve çocukluk çağı travmaları (toplam) ($x^2 = 13.850$, $p < .05$) ölçeğinden aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu görülmektedir. Davranış biçimi diğer olanlarda Fiziksel İhmal, cinsel istismar ve çocukluk çağı travmaları en yüksekken, Saldırgan davranış biçimi olanlarda duygusal ihmal en yüksektir.

Tablo 7. Davranış Biçimlerine Göre Çocukluk Çağı Travmaları Alt Boyutlarının Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi Sonuçları

Ölçek	Davranış	N	Sıra Ort.	sd	X ²	p	Fark
Duygusal İstismar	a.Sakin	67	94,91	4	8,942	,063	
	b.Saldırgan	10	86,20				
	c.Girişken	15	71,70				
	d.Çekingen	98	107,29				
	e.Diğer	10	128,95				
Fiziksel İstismar	a.Sakin	67	99,49	4	8,737	,068	
	b.Saldırgan	10	145,85				
	c.Girişken	15	112,77				
	d.Çekingen	98	93,91				
	e.Diğer	10	108,05				
Duygusal İhmal	a.Sakin	67	97,49	4	13,235	,010*	a-c
	b.Saldırgan	10	111,15				a-e
	c.Girişken	15	69,07				c-d
	d.Çekingen	98	110,16				d-e
	e.Diğer	10	62,55				
Fiziksel İhmal	a.Sakin	67	108,08	4	15,816	,003*	a-c
	b.Saldırgan	10	107,40				a-e
	c.Girişken	15	65,30				c-d
	d.Çekingen	98	95,35				d-e
	e.Diğer	10	146,10				
Cinsel İstismar	a.Sakin	67	106,99	4	11,027	,026*	a-b
	b.Saldırgan	10	54,25				b-d
	c.Girişken	15	76,90				
	d.Çekingen	98	103,02				
	e.Diğer	10	113,95				
Çocukluk Çağı Travmaları	a.Sakin	67	100,27	4	13,850	,008*	b-d
	b.Saldırgan	10	134,55				c-d
	c.Girişken	15	61,73				
	d.Çekingen	98	99,59				
	e.Diğer	10	135,10				

*p<.05

Davranış Biçimine durumuna göre puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla Kruskal Wallis H-Testi yapılmış Duygusal İstismar alt boyutunda ($x^2 = 8.942$, $p > .05$), Fiziksel İstismar alt boyutunda ($x^2 = 13.235$, $p > .05$) istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur.

Tablo 8. Anne Eğitim Düzeyine Göre Çocukluk Çağı Travmaları Alt Boyutlarının Puanları Açısından “Kruskal Wallis H” Testi Sonuçları

Ölçek	Eğitim	N	Sıra Ort.	sd	X ²	p	Fark
Duygusal İstismar	a.Okuryazardeğil	19	81,89	5	5,331	,377	
	b.Okuryazar	30	90,28				
	c.İlkokul	37	103,59				
	d.Ortaokul	29	95,66				
	e.Lise	58	106,09				
	f.Üniversite	27	113,89				
Fiziksel İstismar	a.Okuryazardeğil	19	99,34	5	11,972	,035*	b-f d-e d-f
	b.Okuryazar	30	112,05				
	c.İlkokul	37	110,46				
	d.Ortaokul	29	117,67				
	e.Lise	58	91,74				
	f.Üniversite	27	75,20				
Duygusal İhmal	a.Okuryazardeğil	19	116,39	5	19,921	,001*	c-e
	b.Okuryazar	30	80,07				
	c.İlkokul	37	100,73				
	d.Ortaokul	29	87,76				
	e.Lise	58	121,85				
	f.Üniversite	27	79,52				
Fiziksel İhmal	a.Okuryazar değil	19	108,55	5	6,380	,271	
	b.Okuryazar	30	106,47				
	c.İlkokul	37	86,91				
	d.Ortaokul	29	95,41				
	e.Lise	58	110,70				
	f.Üniversite	27	90,39				
Cinsel İstismar	a.Okuryazardeğil	19	138,92	5	10,813	,055	
	b.Okuryazar	30	100,85				
	c.İlkokul	37	94,39				
	d.Ortaokul	29	104,05				
	e.Lise	58	93,70				
	f.Üniversite	27	92,24				
Çocukluk Çağı Travmaları	a.Okuryazardeğil	19	104,34	5	7,926	,160	
	b.Okuryazar	30	93,92				
	c.İlkokul	37	108,80				
	d.Ortaokul	29	99,81				
	e.Lise	58	109,56				
	f.Üniversite	27	75,02				

*p<.05

Anne eğitim düzeyine göre puanları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla Kruskal Wallis H-Testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre duygusal İstismar ($x^2 = 5.331$, $p > .05$), fiziksel İhmal ($x^2 = 6.380$, $p > .05$) ve cinsel İstismar ($x^2 = 10.813$, $p > .05$) alt boyutlarında, Çocukluk Çağı Travmaları (toplam) ölçeğinde ($x^2 = 7.926$, $p > .05$) istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur.

Anne Eğitim Düzeyine göre Fiziksel İstismar aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu görülmektedir ($x^2 = 11.972$, $p < .05$). Fiziksel İstismar anne ortaokul mezunu olanlarda yüksektir. Bu işlemin ardından belirlenen anlamlı farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere tamamlayıcı karşılaştırma tekniklerine geçilmiştir. Bu amaçla kullanılan özel bir test tekniği bulunmadığından ikili karşılaştırmalarda tercih edilen Mann Whitney-U Testi uygulanmış ve gruplar arasında tek tek karşılaştırmaya gidilmiştir. Okuryazar ve üniversite, ortaokul ve lise, ortaokul ve üniversite grupları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur.

Anne Eğitim Düzeyine göre Duygusal İhmal aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu görülmektedir ($\chi^2=19.921$, $p<.05$). Duygusal İhmal anne lise en yüksektir. İlkokul ve lise grupları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur.

Sık sık öfkelenme durumuna göre duygusal istismar ($U=2609.500$, $p<.05$), fiziksel istismar ($U=3401.000$, $p<.05$), duygusal ihmal ($U=3326.000$, $p<.05$), cinsel istismar ($U=2501.000$, $p<.05$) ve öfke içe vurum ($U=2468.500$, $p<.05$) alt boyutlarında ve çocukluk çağı travmaları ölçeğinden ($U=3468.500$, $p<.05$) aldıkları puanlar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı bulunduğu görülmektedir ($U=2609.500$, $p<.05$). Buna göre fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal ihmal ve çocukluk çağı travmaları toplam puanı sık sık öfkelenenlerde yüksekken duygusal istismar ve öfke içe vurum sık sık öfkelenmeyenlerde yüksektir.

Çalışma grubuna Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği ve Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzları Ölçeği uygulanmış, aldıkları puanlar Tablo 4 ve Tablo 5'te özetlenmiştir.

Tablo 9. Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği ve Öfke Tarzları Ölçeği Alt Boyutları Arasındaki İlişki

		Sürekli öfke	Öfke içe vurum	Öfke dışavurum	Öfke kontrolü
Duygusal İstismar	r	,115	,081	-,209**	-,150*
	p	,105	,252	,003	,034
Fiziksel İstismar	r	-,166*	-,036	-,023	,030
	p	,019	,613	,751	,672
Fiziksel İhmal	r	,158*	-,265**	-,052	,000
	p	,026	,000	,468	,998
Duygusal İhmal	r	,548**	-,427**	,463**	-,351**
	p	,000	,000	,000	,000
Cinsel İstismar	r	,474**	-,398**	,162*	-,192**
	p	,000	,000	,022	,006
Çocukluk Çağı Travmaları	r	,271**	-,323**	,068	-,227**
	p	,000	,000	,342	,001

Tablo 10. Çocukluk Çağı Travmaları ile Öfke Tarzları Alt Ölçekleri Puanları Arasındaki Etkisinin İncelenmesi

Bağımsız Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	71,762	5,190		13,826	,000		
Duygusal istismar	-,352	,153	-,169	-2,307	,022	-,099	-,163
Fiziksel istismar	-,276	,156	-,134	-1,773	,078	-,109	-,126
Fiziksel ihmal	-,515	,355	-,102	-1,452	,148	-,091	-,104
Duygusal ihmal	1,453	,345	,302	4,208	,000	,288	,289
Cinsel istismar	,047	,413	,008	,115	,909	,134	,008
R= .359		R ² =,129					
F(5, 194)=5.724,		p=.000					

Öfke tarzları ile çocukluk çağı travmaları alt boyutları ölçekleri olan duygusal istismar, fiziksel istismar, fiziksel ihmal, duygusal ihmal, cinsel istismar arasında anlamlı ilişkiler göstermektedir ($R=.351$, $R^2=.123$, $p<.05$). Adı geçen değişkenler birlikte çocukluk çağı travmaları öfke tarzlarının %12'sini açıklamaktadır.

Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde ise duygusal ihmal ile Duygusal İstismarın Öfke İfade Ölçeğinde üzerinde önemli (anlamlı) bir yordayıcı olduğu görülmektedir. Buna göre öfke ifadeyi duygusal istismar, fiziksel istismar, fiziksel ihmal, duygusal ihmal, cinsel istismar etkilemektedir.

4. TARTIŞMA

Öfke travma sonrasında karşılaşılabilen olağan tepkilerdendir (Dyregrov ve ark., 2002). Bireyin hayatında oluşan bazı olumsuz duygu durumlarının temeli nasıl çocukluk dönemine gidiyorsa öfke de

kaynağını çocukluk döneminden alır. Çocuklukta yaşanan travmaların sonraki yaşamda öfkeyi ve öfke tarzını başka bir ifadeyle öfkenin biçimini ve yansıtma şeklini etkilemektedir.

Ülkemizde yapılan çalışmalarda; istismara uğrayan kişiler daha içedönük ya da saldırgan bir tutum içerisinde oldukları (Bostancı ve ark. 2006), fiziksel, duygusal, cinsel istismar ve ihmale maruz kalan öğrencilerde sürekli öfke skorlarının daha yüksek çıktığı (Eroğul ve ark. 2013)²⁴, örseleyici davranışlara maruziyet arttıkça öğrencilerin sürekli öfke düzeylerinin arttığı ve öfkelerini daha fazla dışarı yansıttıkları çeşitli çalışmalarla belirlenmiştir (Altınbaş, 2016). Kaplan ve ark.(1999) ; fiziksel istismar yaşayan çocukların büyüme geriliği yaşama eğilimi belirlemişler ve bu çocukların rahatsız edici, agresif ve içe dönük kişilik özellikleri gösterdiklerini bildirmişlerdir. Yaptığımız çalışmada da benzer şekilde çocukluk çağı travmaları artarken sürekli öfkenin artmakta ve öfke içe vurma azalmakta olduğu görülmüştür.

Starter ve ark (2004); öğrencilerin sürekli öfke düzeyleri arttıkça, içsel öfke ve dışa vurulan öfkenin de artmakta olduğunu öne sürmüşlerdir. İlaveten; öfkenin dışa yansıtılması ve içsel öfke ile öfkeyi kontrol etme arasında negatif bir ilişki bulunmuş, öfkenin dışa yansıtılmasını ve içsel öfkenin artması ile öğrencilerin öfkelerini kontrol etmekte güçlük çektiği yine ayrı çalışmada belirtilmiştir. Bu çalışmada da benzer şekilde davranış biçimi saldırgan olanlarda öfke kontrolü puanı daha yüksek olduğu dolayısıyla öfke kontrollerinin daha düşük olduğu bulgulanmıştır. Bununla birlikte sık sık öfkelenen bireylerin fiziksel istismar, cinsel istismar, duygusal ihmal ve çocukluk çağı travmaları toplam puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiş, duygusal ihmal ve cinsel istismar artarken sürekli öfke ve öfke dışa vurumunun arttığı buna karşın duygusal istismar artarken öfke kontrolü puanının azaldığı görülmüştür. Ayrıca başka bir çalışmada istismarın bireyler üzerindeki en büyük etkisinin ailesine karşı yoğun bir öfke ve nefret beslemeleri olduğu bulgulanmıştır (Garcia ve ark. 2002).

Bernstein ve ark (1994); intihar girişimi ve kendine zarar vermenin, çocukluk çağında istismar yaşayan kişilerde daha sık ve bir arada da sık görülebilen davranışlar olduklarını vurgulamışlar, bizim çalışmamızda da benzer şekilde duygusal istismar ve öfke içe vurumun travma yaşantısı olanlarda yüksek olduğu görülmüştür. İntihar girişimi ve kendine zarar verme davranışlarının öfke içe atımı sonucunda, öfkenin bireyin kendisine yönelmesi nedeniyle ortaya çıkmış olabileceğini düşünülebilir.

Literatüre bakıldığında öfkenin cinsiyete göre dışa yansıtılmasıyla ilgili anlamlı yönde ilişkiler elde edilmiştir (Albayrak ve Kutlu, 2009) . Benzer bir çalışmada; öfke kontrolünde cinsiyetler arasında bir farklılık görülmezken, erkeklerin öfke seviyeleri ve öfkelerini dışa yansıtılmaları ve içsel olarak yaşamalarının kadınlara oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Yöndem ve Bıçak, 2008). Başka bir çalışmada kadınların kaygılı erkeklerin saldırgan davranış puanlarını daha yüksek olduğu bildirilmiştir (Tambağ ve Öz, 2005). Bostancı ve ark.(2006) erkeklerin tarz olarak saldırgan davranışlar kadınların ise kaygılı göstermeye eğilimli olduklarını belirlemişlerdir. Bu durumun toplumsal roller nedeniyle kadınların daha içe dönük büyütülmesine karşın erkeklerin yaşamlarının ilk yıllarından itibaren daha saldırgan nesne ve aktivitelere yönlendirilmesi ile ilişkili olabileceğini öne sürmüşlerdir. Ancak bizim çalışmamızda sürekli öfke, öfke içe vurum, öfke dışa vurum, öfke kontrolü alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı bulgulanmıştır.

Erkeklerde içe yönelik ve dışa yönelik öfkelerinin kadınlara göre daha yüksek olduğu ve öfke düzeylerinin daha fazla süreklilik gösterdiği sonucu elde edilmiştir. Başka bir çalışmada erkeklerin sürekli öfke puanlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Keskin ve ark. 2001). Kaya ve ark.(2007) yaptıkları araştırmada, erkeklerin öfkelerini kadınlardan daha fazla dışa vurdukları belirlenmiştir. 2008 yılında yapılan başka bir çalışmada üniversiteye giden erkek ve kadın öğrencilerde; erkek öğrencilerin sürekli öfke düzeyinin içe ve dışa yönelik alt boyutları kadınlara oranla daha fazla olduğu sonucunu elde edilmiştir (Yöndem ve Bıçak, 2008). Bir diğer çalışmada öfkeli durumlarda kendilerini ifade ediş biçimleri ve aslında sahip oldukları organik bozukluklar cinsiyete göre farklı sonuçlar oluşabileceği sonucuna varılmıştır (Özen ve ark., 2010).

Çalışmamızın diğer bir bulgusu fiziksel istismarın anne ortaokul mezunu olanlarda duygusal ihmalin ise anne okuryazar olmayanlarda daha yüksek olduğudur. Benzer şekilde başka bir çalışmada eğitim seviyesinin düşük olması, maddi sıkıntılar istismarın artmasına sebep olmaktadır (Zeytinoğlu ve Kozcu, 1990). Ayrıca fiziksel istismara maruz çocukların maddi sıkıntılar çektiklerini ve ekonomik olarak iyi durumda olmadıkları görülürken, fiziksel istismara maruz kalmayan çocukların ailelerinin ise daha iyi

geliri olduğu maddi açıdan bir sıkıntı çekmedikleri görülmüştür (Demirkapı, 2014). Bu bulgu anne-babanın eğitim seviyesinin ailenin ekonomik seviye üzerindeki yordayıcı rolü nedeniyle önem taşımaktadır.

Yaptığımız çalışmada, hem öfke içe vurumu hem de öfke dışı vurumu derinden etkileyen yaşantısı olanlarda daha yüksek bulgulanmıştır. Sürekli öfke ise derinden yaşantısı olan kişilerden trafik kazasını unutamayanlarda daha yüksektir. Trafik kazası ve depresyon, trafik kazası ve evdeki geçimsizlik, yakınıni kaybetmek ve evdeki geçimsizlik grupları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Öfke içe vurum en yüksek yakınıni kaybedenlerdedir. Öfke dışı vurum en yüksek trafik kazasını unutamayanlardadır. Öfke içe vurum en yüksek yakınıni kaybedenlerdedir. Düzgün ve ark. çalışmalarında birinci dereceden akraba kaybının ikinci dereceden ve nesilden akraba kaybına kıyasla daha yüksek seviyede ilişkisel yas belirtileri ve reaksiyonlarına yol açtığını söylemektedir (Düzgün ve ark. 2016). Ebeveynin sebep olduğu travmalar, ebeveynlerin yaşadıkları tartışma ve gerginliklere şahit olmak ve kırık bir aileden gelmek gibi sorunlar, yaşam biçimini ve çocuğun ilişkilerini etkilediği görülmüştür (Aral ve Gürsoy, 2001).

Yaptığımız çalışmanın sadece üniversite öğrencileriyle kısıtlı kalması nedeniyle evren ve örneklem sayısı geliştirilerek çalışmanın genellenebilirliği artırılabilir. Buna ek olarak bu çalışmanın DSM V'te (2003) Örselenme ve Tetikleyici Etkenlerle İlişkili Bozukluklar altında yer alan Tepkisel Bağlanma Bozukluğu tanısı görmüş bireylerle tekrarlanması ile anlamlı sonuçlar elde edilebileceği ve yapılacak olan bu çalışmanın konu ile ilgili yapılacak diğer çalışmalara destek ve ışık tutma niteliği göstereceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- A.P.A. (2013). *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı*, Beşinci Baskı (DSM-5). Tanı Ölçütleri Başvuru Elkitabı'ndan çeviren KÖROĞLU E, Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- AK, Ö. (1994). Sürekli Öfke (SL-Öfke) ve Öfke İfade Tarzı (Öfke Tarz) Ölçekleri Ön Çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), 26-35.
- ALBAYRAK, B., KUTLU, Y. (2009). Ergenlerde Öfke İfade Tarzı ve İlişkili Faktörler, Maltepe Üniversitesi, *Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2(3), s.57-69.
- ALTINBAŞ, H.K. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Çocukluk Döneminde Yaşadıkları Örselenici Davranışların Öfke Durumları Üzerine Etkisi, *TAF Prev Med Bull*, 15(6), 519.
- ARAL, N., GÜRİSOY, F. (2001). Çocuk Hakları Çerçevesinde Çocuk İhmal ve İstismarı. *Milli Eğitim Dergisi*, 151(5), 1-25.
- BEDEL, A. (2011). Kişiler Arası Sorun Çözme Beceri Eğitiminin Ergenlerin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzlarına Etkisinin İncelenmesi, Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, s.5-34 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- BERNSTEİN, D.P., FİNK, L., HANDELSMAN, L., FOOTE, J., LOVEJOY, M., WENZEL, K., RUGGİERO, J. (1994) Initial reliability and Validity of a New Retrospective Measure of Child Abuse and Neglect, , *American Journal of Psychiatry*, 151(8), 1132.
- BOSTANCI N. (2006) Üniversite Öğrencilerinde Çocukluk Çağı Travmalarının Depresif Belirtileri Üzerine Etkisi, *Yeni Sempozyum Dergisi*. 44(2), 100-106.
- BOSTANCI, N., ALBAYRAK, B., BAKOĞLU, İ., ÇOBAN, Ş. (2006) Üniversite Öğrencilerinde Çocukluk Çağı Travmalarının Depresif Belirtileri Üzerine Etkisi. *Yeni Sempozyum Dergisi*, 44(2), 189-195.
- ÇAĞATAY S. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Çocukluk Çağı Travmatik Yaşantı Düzeyi ile Bağlanma Stilleri ve Savunma Mekanizmaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- DEMİRKAPI, E.S. (2014). Çocukluk Çağı Travmalarının Duygu Düzenleme ve Kimlik Gelişimine Etkisi ve Bunların Psikopatolojiler İle İlişkisi, Adnan Menderes Üniversitesi, s.1 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

- DÜZGÜN, G., UZUN, M., TOPALOĞLU, Ö., TAŞKIRAN, E., KÖSE, T., AKAR, H., (2016). Dahiliye Yoğun Bakım ve Palyatif Bakım Hizmeti Almış Hastaların Yakınlarının Yas Süreçlerinin Karşılaştırılması. İstanbul Bilim Üniversitesi, *Florence Nightingale Tıp Dergisi*, 2(4), 250-255.
- DYREGROV, A., GJESTAD, R., RAUNDALEN, M. (2002). Children Exposed to Warfare: A Longitudinal Study. *Journal of Traumatic Stress*. 15(1), 59-68.
- EROĞUL, Ç., REZAN, A., TÜRK, S.B. (2013). Ergenlerde Çocukluk Örselenme Yaşantıları ve Öfke İfade Tarzları ile Benlik Saygısı ve Yaşam Doyumu Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi, *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 1421-1439.
- FERGUSON, D.M., BODEN, J.M., HORWOOD, L.J. (2008). Exposure To Childhood Sexual and Physical Abuse and Adjustment in Early Adulthood. *Child Abuse & Neglect*, 32(6), 607-619.
- GARCÍA, J., ADAMS, J., FRIEDMAN, L., EAST, P. (2002). Links Between Past Abuse, Suicide Ideation and Sexual Orientation Among San Diego College Students, *Journal of American College Health*, 51(1), 9-14.
- KAPLAN, S.J., PELCOVITZ, S., LABRUNA, V. (1999). Child and Adolescent Abuse and Neglect Research: A Review of the Past 10 Years. Part I: Physical and Emotional Abuse and Neglect. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 38(10), 1214-1222.
- KAYA, M., GENÇ, M., KAYA, B., PEHLİVAN, E. (2007). Tıp Fakültesi ve Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinde Depresif Belir Yaygınlığı, Stresle Başa Çıkma Tarzları ve Etkileyen Faktörler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18(2), 137-146.
- KESKİN, G., GÜMÜŞ, A.B., ENGİN, E. (2011). Bir Grup Sağlık Çalışanında Öfke ve Mizaç Özellikleri: İlişkisel Bir İnceleme. *Düşünen Adam: Journal of Psychiatry & Neurological Sciences*, 24(3), 199-208.
- KISAÇ, İ. (1997). Üniversite Öğrencilerinin Sürekli Öfke ve Öfke İfade Biçimi Düzeyleri. Hacettepe Üniversitesi, Ankara, s.7-24 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- KONG, S., BERNSTEIN, K. (2009). Childhood Trauma as a Predictor of Eating Psychopathology and its Mediating Variables in Patients with Eating Disorders. *Journal of Clinical Nursing*, 18(13), 1897-1907
- OFLAZ, F. (2015) Travma Yaşamış Çocuk ve Gençlerin Ele Alınmasında Çocuk-Ergen Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliği Uygulamaları, Türkiye Klinikleri. *Journal of Psychiatric Nursing-Special Topics*. 1(2), 46-51.
- ÖZEN, Ş., BEZ, Y., ARI, M., ÖZKAN, M. (2010). Öfke Kontrolünde Zorluk Yaşayan Bir Grup Üniversite Öğrencisinde Öfke Tepkileri ve Psikiyatrik Tanıların Cinsiyet Açısından İncelenmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21, 319-330.
- POLAT, O. (2000). *Çocukta Cinsel İstismar*. İstanbul: Adli Tıp Dergisi Yayınları
- POLAT, O. (2002). *Çocuk ve Şiddet*. Der Yayınları, İstanbul, 85-97.
- SPIELBERGER, C.D., JACOBS, G., RUSSEL, F. (1983). Assessment of Anger: The State Trait Anger Scale. *Advances in Personality Assessment*. , BUTCHER, J.N., SPIELBERGER, C.D. (Eds), , (s.159- 87) LEA, Hillsdale NJ.
- SPIELBERGER, C.D., REHEISER, E.C., SYDEMAN, S.J. (1995). Measuring the Experience, Expression, and Control of Anger: H. KASSINOVE (editor). *Anger Disorders: Definition, Diagnosis and Treatment* (s.49-68), Washington DC: Taylor ve Francis.
- STARNER, T.M., PETERS, R.M. (2004). Anger Expression and Blood Pressure in Adolescents. *The Journal of School Nursing*, 20(6), 335-342.
- ŞAHİN, H. (2006). Öfke Denetimi Eğitiminin Çocuklarda Gözlenen Saldırgan Davranışlar Üzerindeki Etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*. 3(26), 47-61.

- ŞAR, V., ÖZTÜRK, E., İKİKARDEŞ, E.(2012). Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeğinin Türkçe Uyarlamasının Geçerlilik ve Güvenirliği. *Türkiye Klinikleri, J Med*, 32(4), 1054-1063
- TAMBAĞ, H., ÖZ, F. (2005). Aileleri ile Birlikte ve Yetiştirme Yurtlarında Yaşayan Ergenlerin Öfke İfade Etme Biçimleri. *Kriz Dergisi*, 13(1), 11-21.
- TATLIOĞLU, K., KARACA, M. (2013). Öfke Olgusu Hakkında Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(6), 1101-1123.
- YÖNDEM, Z.D., BIÇAK, B. (2008). Öğretmen Adaylarının Öfke Düzeyi ve Öfke Tazıları. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2), s.1-15.
- ZEYTİNOĞLU, S., KOZCU, Ş. (1990). Fiziksel Çocuk İstismarı Konusunda Bir Araştırma, *Seminer Psikoloji*, 6(7), 77- 84.